

ACC. N:R M. 13683:1-13.

Landskap: *Småland* Upptecknare: *Oscar Karlsson, Alghult*
Härad: *Uppvidinge, L. Möre* Berättare: "*"*
Socken: *Alghult, Meadesjö* Berättarens yrke: *f. d. fönsterglasblåsare*
Uppteckningsår: *1955* Född år *1879* i *Meadesjö*

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

*Öknamm, talesätt och skämt om olika bygders
innevänars. A. 1-13. LMF 80.*

Skriv endast på denna sida

Luf 80

1.

J. O. Öknamn jämkam socknarna emellan och även mellan olika byar. Ett s. k. "ordblår" här i Ålgödt lydde som följer. "Det fins bra folk, duktigt folk och bitaboar". Det sistnämnda om befolkningen i närbeliggande Åseda socken. Folk från annan s. o. fick ofta sitt yrke som manna och då föregitt av den socken han hade sin hemort. Ex. E. o. som gick omkring och försälde deversse kramvaror och hade sin lastad i Åseda kallades "Åstaknallen" en annan "Marjefokan", den senare från Modsjö. Om någon skuldt något fick han epitetet "kyra" f. ex. Kyra-Massen; det senare förvanskas från Mans sitt "massé". Nästan alla hade sådana "öknamn". På Högårdssäteri i Ålgötts s. o. fannas vid sekelskiftet omkring ett 20-tal byar. De som bodde på dessa byar fingo allmänt sitt tillnamn utökat eller helt utbytt mot byens namn. Ex. Johan Gustafsson, som brukade bygd "Lyllyby" benämndes affort endast "Lyllyman", "Mörkeråsen", "Blomhullen" o. s. v. På samma sätt på alla s. k. Högårdar i socknar runt om i Häradet Nyquistinge. Även på byarnas folk i samma

Soriken fanns det öknarna. Den by skrivaren härar är född uti
 detta Sigis laryd men benämndes i dagligt tal endast "Pyet" =
 Rödjan. Närmaste by detta Gislalorp. Talades det om dessa 2
 byars folk av människor från annan ort i soriken, blev
 ofta jämförelsen dem emellan: "Pyta få och Gislalorps
 yngvät." S. P. öknarna förekom ofta: En som hade rött
 här fick ofta hela "hären" vill d. o. "Huminen" o. s. v.

Om den som talade men än vanligt starkt eller snabbt sades:

"När han pratar lite då som då en get skiter på en björknäver.

Om den som talade högt sades att han "skrek" så det hörs över
 en hel kyrkbacken och om någon hade rött här, varnades han
 ofta för att gå för nära lättantändbara ^{ämnen}. Denna ramsa fick
 man ofta höra: Ja blo mia ben sa då ven i en gren så då smalt
 i en lutt, sa de taf, smack, smack sode smack smack smack.

Diftong ljudet förekom i östra delen av Åghult soriken samt
 i Stråks måla s. n. gränsande mot Åghult i öster. Om sten
 sades därstädes stein, bojn o. s. Dä jag läste om detta i
 P. Veiselysens Amälunds beskrivning för ett do-fal är bedan

förundrades jag mycket öfver att denna skarpa skiljelinje i språkets
uttal kunde förekomma så naturligt, brott skolor, ingifte mellan olika
socknar o. s. v. Ännu denna dag uttalas sten i Högskull så som vi
är vana att ordet skall uttalas; men strax öster om län och socker-
grönen med distriktsind. För ett 50-tal år sedan hade en man
från främmande ort inköpt ett större hemman här i sock-
nen. (någon kan ej förekomma emedan nära efterkommande finnes).
Han var ofta i behov av att låna penningar. Bankirätt-
ningar finnes icke på landsbyggen så som nu. Jag såg man-
nen ifråga ofta & i min ungdom komma ibland uti
sin 2-tjunds kärra med en häst som dragare. Folkhemmen
hade den uppfattningen att denna kärra icke användes
oftare än vid tillfällen då mannen ifråga var ute i lä-
näsredden. De hade sig också kunna höra av hästens och
kärrens fart, hur det lyckats i länsredden. Gläde det icke
varit vidare lyckosamt då "guldde härran - f. e. c. b. - in-ga
f. e. c. b. - in-ga o. s. v. Gläde det däremot lyckats, då gick det
rakare och då "lät det - feckfeckfeck - feckfeckfeck. o. s. v.

Om greyer i sammanhang med fattigdom börde jag alltså, om en allmänt var ordkläret: "Di ä så fattig så då brenner inte i spiten om di rätt ha ve." Egensinniga bönder, småsinnade och härblystna bönder, fanns det många. Ett ex. En storbonde i denna l. n. lilde alldrig att någon av hans drängar eller torpare företog sig ett arbete utan hans uttryckliga befallning. Högträsning för hand var allmänt före de träskeverks ankomst till bygden som antingen drogs för hand, eller härdes med hätt- eller ot- ar de s. k. "vandringsverken. Allmog. Bonden ifråga hade längeärende kvätt bestämt att det skulle bli träsning med s. k. handslaga följande dag, med början kl. 4 på morgonen, s. k. atteträsning. Torparen Emil från torpet Ankarbovik vid Ålgårjen och en man som bodde på ett annat torp och kallades av folkhemarna för "vinn-Erik" emedan han alltid lutade överkroppen åt ena sidan då han gick, eller var i arbete. Då de båda dagsverksarna anlät i "rätt" tid, men icke fann husbonden närvarande, började de att träska. Träsning med handslaga

Skäller till med ett klapprande ljud som höres långt ut över byggen. Detta ljud från slagernas dunk-dunk på träden som var utbredd på loggverket trängde också in till banden där han låg i sin varma, sköna säng, försänt i ljudigt & sumner. Hast kastade han på sig modborstigt med kläder, sprang ut till loggen och ropade ihjelt till friskbarlanna: "Vem har befällt er att börja träcka för än jag var med". Jo vi var här kl. 4 på somn hur som befält oss och då började vi förtär. Men banden var icke på humör att kompromissa om ledarskapet, varför han resolverade: "Jag ska slå första slaget i loen på möran, och då ja inte ha fått göra så ska bli då ingen träckning i dag." Båda fick gå tillbaka till sina hem, förlustliga såväl den vanliga gen gada kasten på gården för dagen, som jämsväl den om än ringa, dock så efterlängskade penning lönen.

Ännu en episod i samma stiel är värd, tror jag, att relateras. Vinn-Erik hade under en lång hästdag omkring sekelskiftet 1900-1901 varit på en massadling i:a 2 km

från gården och härtplajt. Då han tagit sket av oxarna och placerat delarna på sin bedrömliga plats, kom bonden in i utestallet, gick och såg sig omkring, stannade ~~inf~~ framför det ställe där oxjiskan (ett slag vapen ihopflätat av härtsvans tagad och tjärat, så att den var stenhård i den ena halvdelen) brukad ha sin plats, ropade åt rum-Erik: "Var har du jiskan". Den stackars drängen måste ju svara så som sanningen bjöd: "Den glömde ja på mossen". Ja så! sa bonden och fortsatte: "När du kunde glömma jiskan så var de besännerligt att du inte glömde vagnen, oxarna, dräkten, cätten och allting." "Nu ska du öka upp oxarna ta vagnen o. cätten må jag te mossen och hämta hem jiskan, men glöm då inte kvar mälet kom du nu för må du för då kom du för gå och föra mellem mossen och här hela maten". Erik har berättat det för mig för drygt 40 år sedan. Så pass styvint, eller skall vi säga rätta namnet på sådant "Tjurskallig" kunde en bande vara "i den gamla goda tiden".

På många bondgårdar var det kvinnan som regerade märkan surrand.
Hur kunnad mannen än var fanns det dock tillfällen då han utanför kvinnans
omöjlig het att kontrollera, kunde bädda sig lygga och bandra själuständigt
En sådan episod berättade vännen Seger för mig för v. a. 45 år sedan då
vi en kväll satt framför den flammaande fönsterglas-smältugnen i
Högårds divarande glasbruk, varest han var smältare och underkastad
fönsterglasblåsare. På varen då säd och potatis kammet i jorden
och fram till den tid då skatterna ar gräs början, har bonden
likasom sin semester. Denna skall dock utnyttjas lykte den
bondens andra varom denna berättelse skulle handla.
"Ja va dräng has n. n. i J-- ås by och en dag gick vi till
Storskogen för att laga "krängen" = gärdesgården på utmarken
emellan gårdsmatrens och våra ägor. Det var en vacker sol-
stens dag och jag tänkte på hur varmt och dovtigt det skul-
le bliva fram på dagen. Framkammern till platsen varest
vi skulle börja arbetet ställde jag från mig matvårskan
som jag blivit jämt min yxa. Då jag gick till gärdes-
gården för att börja arbetet ropade bonden: "Va ska du om

En dag te: "Nu ska vi veta då var inte sies oss." Så lade banden sig
 tillrätta på den kolvarma marken med huvudet mot en mosskruva
 och sin känga d.v.s. kung känga över huvudet. Ett par gånger
 flyttade han sig så att han kom i skuggan igen då solen gled
 fram. Vid 12-1 = tiden tog de in av mattäckväskans innehåll
 tillika med den medhafda mjölkflaskan. Nu tänkte Leger bli
 det väl att "sugga i" med arbetet. Banden tog dock särligt
 sin känga, flyttade sig i skuggan och tillkännager genom
 kraftiga sårkningar att han ser den rättfärdiges lugna
 och säkra sämn. Då de på kvällen kom till bys d.v.s.
 hem till gården och "moran" frågade hur det gått för den
 salade mannen om hur söndrig och förfallen "strängen" d.v.s.
 gården gården var. Det var därför nödigt att gå dit ännu
 en dag: om "väl" tillåte då" d.v.s. om väderleken är fäntig.
 Den andra dagen blev den första lik, tillade min sages-
 man. Om skämt historier och där till hörande frågor känner
 jag icke mycket till. Någots boda ^{dm} (innebyggen kallades "bergökar" av
 andra närliggande socknars ungdom. Dessa "ökrarna" föranledde ofta

Stiftliga slagsmål mellan andra socknars folk (ungdomar) vid de för-
föreliggande inskrivningarna av vämpelstuga vid Nyssvidinge
Kärads lings ställe Lunkofu, särskilt då emellan ålybusts pojkar
och "Lergökarna". Refrängen var: Sjå va de ä' brat i du, då vi
kan blåsa i Lergökarna. Flur Skåne och Småland skapades och hur
Åvåland fick kompositionen för dålig "fält" d.v.s. mark, med enen
genom att vår herre skapade Smålandningarna och "svartepor"
Skåningarna, talades det mycket om i min barndom på 1880-talet
och även senare. Om fläskbiten, i ett smöre, som sväljdes och
drogs upp igen, mellan varje mumsbit bröd. Skilde jag talas om
i min ungdom. Förhållandet gällde dock en enskild man och
ej socken eller by. Förhållandet och motståndningarna mellan
lundböner och d.v. drängar i ena sidan och den i denna
socken unga glasindustriens arbetare, var på 1880-90-talen
spänd och hårda tag blev det rätt ofta vid dans tillställ-
ningar på landsvägs broar och s.k. träsk-~~st~~logar.
Kontakten mellan olika bygders och olika yrkesgrupper och
ungdomar knöts oftast vid ovannämnda dans tillställningar.

Kontakter mellan olika byars och socknars ungdomar och
människor i allmänhet knötes ^{och} oftast vid marknader.

En sådan marknad hölls alltid i Nybro vid den s. k.
"Frivackelsdagen", allt ifrån äldre tid intills nutiden.

"Frivackan" var på vis och sätt förra tidens semester. Den inföll
vid tiden från den 24 s. om 31 okt varje år. Vid dessa "frivacke-
dagar" knötes ofta kontakter mellan pojkar och flickor från olika
socknar och byar.

Förlåt mig berätta ett par historier (jag försäkrar att de äro
sannfärdiga och har hänt i min tid och jag kände väl till
de människor det rör sig om.) Fattigdomen var hos många stor
i denna socken. "Barnkullarna" stora och så snart barnen
var 8-10 år sändes de ut till andra människor att
själva förfäna sitt bröd. En sådan familj hade 8
barn, vilka alla hade tjänst såsom pojkar och drängar
hos bättre ekonomiskt ställade människor. Månen hade
lagit slut hemma hos förv. mor, och de ville sig ingen
"rå" (ulv eller utbrist) att skaffa mat för de närmost framför

liggande dagarna. Fadern fann dock på råd och hans hustru
och han kom överens om att bästa och billigaste sättet att
skaffa dem den behöriga kosten för närmaste framtiden var
att bjuda hem alla barnen på "kallt" (så hette födormiddag på små-
lands språk för i tiden.) Så skedde också och på utsatt dag an-
lände den ena familjen efter den andra medförande "förming"
av allahanda slag av matvaror. Vist varit ett och annat av
de många barnen hjälpa då de fann såväl bord som
skafferier. Kemiskt fria från matvaror av något slag, men de
kunde till faderns såväl fattigdom som jämväl fröjdighet,
och att det blev en glad fört och mat över för många da-
gar framåt, fröjdade icke allenast barnen utan framför
allt de gamla föräldrarna.

"Inäta bänder" sålades det ofta om i min barn- o. ungdom.
En sådan hade tillskattat 4 st. "limmermän" som skulle
lygga en ny sadugård i stället för den gamla "fästjär-
diga" d.v. Dessa limmermän skulle icke "mata sig själva"
d.v. s. hava med sig mat från hemmet utan äta i bandens kökshäll.

12.

Da i de den första dagen skulle intaga första morgonmålet, som här i socknen benämndes "dare" eller daves, (olika uttal i skilda byar förekom), "slängde" banden i sig några "muns bet" varefter han steg upp från bordet, "knäppte" ihop sina händer och "bad" följande bordsbän: "När i Guds namn är måltiden gjord." (d. v. s. färdig). Ett par eller tre av simmermännen steg också upp från bordet. En blev dock sittande kvar och det var bandens sväger, broder till husbrun i huset, och de beredade följande: "När du svägre (svägar) vill du ha din lugga bögd så vill vi äta oss mätta vänd du älla så få du "kuntsingen i maj" böga den själv. älla va så vi, frågade han, vändande sig till sina 3 kamrater. Dessa bekräftade att de var av samma mening som han.

Min svägar som var med vid detta tillfälle och var halvbror till den förutnämnde svägen, har berättat händelsen, vilken skulle belysa, icke blott fattigdammen, utan även smälte. Sen bland många av samma tidens människor.

Ännu en berättelse rörande en äkta "Smälämnings". Provinsialläkaren
Dr. v. F. H. S. Stalibnerud i Gränskära Mat samhälle fick en dag i början
på 1910-talet besök av en man, 84 år gammal. Då dockhorn under-
sökt den gamle, skrev ut medicin nota och räckte dens till den
gamle med orden: "Ni har dåligt hjärta, gå nu till apoteket så
får ni droppar som gör hjärtverksamheten lite livligare."

H-m, H-m, sa mannen ifråga, och fortsatte: "Doktern ha ja ju betalt?"
Ja, svarade denne och såg frågande på mannen som fortsatte: "Apotekaren
ger ja faem och juttat" då satte ja igång hemma på loen mä här
slaja". Hännslaga var ett arbetsverktyg varmed man tröskade säd,
risam, råg, korn och havre förn i sidem. Slag tröskning var ett blund
de alla hårdaste arbeten i järnsluten tid. Lådarna, som denne gamle
man kallades "hårdvalls gubbar."